

10. Илькевич, Н. Н. Александр Ульянов и версия НКВД об антисоветском подполье в БССР (фальсификация органами НКВД уголовных дел в 1937–1938 гг.) / Н.Н. Илькевич, Р.П. Платонов. – Минск : БелНИИДАД, 1997. – 100 с.

11. Валахановіч, А. І. Сповідзь у надзеі застацца жывым: аўтабіяграфія Браніслава Тарашкевіча / А. І. Валахановіч, У. М. Міхнюк; рэд. А. С. Ліс. – Мінск: БелНДІДАС, 1999. – 200 с.

12. НАРБ. – Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Информационные письма советника Полпредства СССР в Польше (представителя ЦК Компартии Белоруссии) и др. лиц в Представительство Компартии Западной Белоруссии о положении в Западной Белоруссии, о работе партии и по организационным вопросам. Январь 1927 – октябрь 1927. 152 л.

13. Крапивин, С. Товарищ «У» и двойное убийство 7 июня 1927 года [Электронный ресурс] // Экспресс новости. Страницы истории. 25.05.2007 <https://voiks.livejournal.com/151225.html>. – Дата доступа: 19.03.2023.

14. Линдер, И. Красная паутина: тайны разведки Коминтерна. 1919–1943 / И. Линдер, С. Чуркин – М. : РИПОЛ классик, 2005. – 686 с.

15. НАРБ. – Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 86. Письма (советников НКВД) Ульянова и Загорного из Варшавы в Представительство компартии Западной Белоруссии о работе Компартии Западной Белоруссии, о распространении литературы, по финансовым и другим вопросам. 03.01.1926 – 01.01.1927. 264 л.

16. Савич, А. А. Белорусский след в убийстве Войкова в историографии и новых источниках // Вестник Санкт-Петербургского университета. История. – 2024. – Т. 69. Вып. 1. – С. 152–164.

УДК 930:94:316.647.8(=162.1):070:329.17(476-15)«1926-1928»

А. М. Кротаў

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Ф. Скарыны

ВОБРАЗ ПОЛЬШЧЫ НА СТАРОНКАХ ЗАХОДНЕБЕЛАРУСКАГА САТЫРЫЧНАГА ЧАСОПІСА “МАЛАНКА” (1926–1928 ГАДЫ)

У артыкуле разглядаецца вобраз Польшчы, сфарміраваны на старонках заходнебеларускага сатырычнага часопіса «Маланка». Аўтар прыходзіць да высновы, што гэты вобраз меў негатыўны характар, што стала вынікам палітыкі, накіраванай на поўную інкарпарацыю Заходняй Беларусі ў склад польскай дзяржавы і асіміляцыю беларусаў, якая праводзілася польскім урадам. Укараненне гэтага вобраза ў свядомасць беларусаў, якія з'яўляліся грамадзянамі Польшчы, садзейнічала іх этнацыянальнай кансалідацыі і працавала на карысць захаванню пачуцця іх еднасці з беларусамі БССР, ствараючы тым самым неабходныя эмацыянальна-псіхалагічныя і ў пэўнай ступені ідэалагічныя перадумовы для ўз'яднання Беларусі і беларускага народа ў верасні 1939 г.

У другой палове 20-х гадоў мінулага стагоддзя, калі ў жыццё людзей толькі пачалі масава ўваходзіць радыё і кіно, а пра тэлебачанне і інтэрнэт ніхто нават і не марыў, перыядычны друк выконваў выключна важную ролю ў фарміраванні грамадскай думкі. У адноўленай у 1918 г. польскай дзяржаве, якая прэтэндавала на статус «дэмакратычнай» і павінна была гэтыя свае прэтэнзіі пацвярджаць на практыцы, у тым ліку і ў стаўленні да свабоды друку, адны перыядычныя выданні, з'яўляючыся «рупарам» дзяржавы, даводзілі да свайго чытача афіцыйную інфармацыю, займаліся яго ідэалагічным выхаваннем, прывівалі і тлумачылі ідэі, якія адпавядалі праводзімай унутранай і знешняй палітыцы. Другія ж, прыналежачы да розных палітычных партый, груповак, у тым ліку і апазіцыйных, падавалі сваім чытачам іншыя інтэрпрэтацыі падзей, са сваімі тлумачэннямі, якія адпавядалі палітычным перакананням грамадскіх колаў, так ці інакш не згодных з палітыкай, якая праводзілася ў польскай дзяржаве, распаўсюджвалі ідэі пэўнай палітычнай накіраванасці, прывівалі свайму чытачу стэрэатыпы, якія адпавядалі гэтым ідэям, пацвярджалі іх, падмацоўвалі, імкнучыся дасягнуць нейкага ідэалагічнага і палітычнага эфекту. І ў першым, і ў другім выпадку размова ідзе аб імкненні прадставіць рэчаіснасць у патрэбным ракурсе, у залежнасці ад мэтай і задач, якія вырашалі мадэратары так званага «сацыяльнага заражэння» (сацыяльнае заражэнне – распаўсюджванне поглядаў, меркаванняў, ідэй, эмоцый, мадэляў паводзін і г. д. у грамадстве – А. К.).

Традыцыйна, калі ідзе размова аб якіх-небудзь падзеях і з'явах гістарычнай значнасці, вынікам развіцця якіх з'яўляецца перафарматаванне жыцця ў краіне ці нават ў цэлым рэгіёне, пра працэс арганізацыі грамадскай думкі ніхто размову, тым больш размову спецыяльную, не вядзе. Маўляў, гэта «тэхнічны» бок справы, не варты асобнай ўвагі. У выніку ў абывацеля, які з'яўляўся і з'яўляецца ста-

лым аб'ектам уздзеяння з дапамогай тэхналогіі сацыяльнага маніпулявання, ствараецца скажонае ўяўленне аб ходзе гістарычнага працэсу і аб фактарах, якія на яго ўплываюць.

Прыкладам таму з'яўляецца сітуацыя, звязаная з падзелам Беларусі ў 1921 г. і аднаўленнем яе тэрытарыяльнай цэласнасці і ўз'яднаннем беларускага народа у верасні 1939 г. ў выніку вызваленчага паходу Чырвонай Арміі. Яна па-рознаму ацэньвалася і ацэньваецца у айчыннай і польскай гістарыяграфіі.

Польскія гісторыкі (і не толькі гісторыкі) лічаць гэты акт агрэсіі з боку СССР і прэтэнзіі Польшчы на Заходнюю Беларусь, якія нікуды не дзеліся, яны намагаюцца абгрунтаваць нейкімі «гістарычнымі правамі», крывёю і потам, пралітымі тут ў мінулым палякамі многіх пакаленняў. Гэтыя прэтэнзіі моцна звязаны з нацыянальнай традыцыяй палякаў, з вобразам іх мыслення, з існасцю іх нацыянальнага характару і менталітэту, з польскімі нацыянальнымі міфамі, якія нарадзіліся яшчэ ў час, калі этнагенез беларусаў знаходзіўся ў пачатковай сваёй фазе.

Амбіцыі палякаў, якія заўсёды былі немалымі, а пасля аднаўлення незалежнасці Польшчы і адраджэння польскай дзяржавы сталі ўвогуле максімалісцкімі, перашкодзілі ім заўважыць і ацаніць неабходным чынам змены, якія адбыліся ў Беларусі. Экзатычны «крэсавы» этнас, няздольны, як лічылі палякі, да самастойнага існавання, які з іх пункту гледжання меў патрэбу ў апецы з боку цывілізаванай еўрапейскай нацыі – г. зн. польскай, ператварыўся ў малады народ, які не толькі заявіў аб сваіх правах на існаванне, але і на ўласную дзяржаўнасць.

У 1921 г. Польшча не праявіла ніякага спачування да нацыянальных амбіцый беларусаў. Яна спакусілася на лёгкую здабычу і адарвала ад Беларусі яе заходнія землі. Грамадзянамі Польшчы сталі, па дадзеным перапісу 1921 г., 1034,6 тыс. беларусаў, якія пражывалі ў чатырох ваяводствах: Віленскаму, Палескім, Беластоцкім і Навагрудскім [1, с. 123]. «Значная частка насельніцтва Заходняй Беларусі, – як піша Н. В. Самасюк, – ўвогуле не магла вызначыць сваю этнічную прыналежнасць – напрыклад, у Палескім ваяводстве ў ходзе перапісу 1931 г. 707 тыс. чалавек (62,4% усіх жыхароў ваяводства), назвалі сваю родную мову “тутэйшая”» [2, с. 28]. Няздольнасць палешукоў да этнічнага самавызначэння давала польскім уладам магчымасць для падтасоўкі дадзеных перапісу, якой яны не маглі на скарыстацца – «тутэйшыя» абвяшчаліся дыялектнай групай польскай нацыянальнасці. Я. Купала ў сваёй п'есе «Тутэйшыя», напісанай у 1922 г., на прыкладзе дзейнасці «Заходняга вучонага» прадбачліва паказаў, якім спосабам гэты адбывалася.

Жыццё «пад белым арлом» пераканала беларусаў далучаных

да Польшчы тэрыторый, што ў новай, «дэмакратычнай» Польшчы яны з'яўляліся грамадзянамі «другога гатунку». Хаця Версальскі (арт. 93 Прылажэння) [3, с. 45–46] і Рьжскі (арт. 7) [4] мірныя дагаворы, а таксама канстытуцыя Польшчы (арт. 109–110) [5] і прызнавалі за беларусамі права на самастойнае палітычнае, культурнае і эканамічнае развіццё, польскія правячыя колы ўзялі курс на іх паланізацыю з дапамогай адміністрацыйных мер. Гэтая палітыка наткнулася на адпор апошніх, які прымаў розныя формы.

Адной з іх стала дзейнасць гумарыстычнага часопіса «Маланка», накіраваная, з аднаго боку, на выкрыццё рэпрэсіўнай палітыкі польскай дзяржавы, нацэленай на паланізацыю беларускай меншасці, перад сумленнай часткаю польскага грамадства, а таксама на прыцягненне ўвагі да гэтай праблемы Лігі Нацый. З другога ж боку часопіс уносіў значную лепту у справу захавання ў заходніх беларусах этнічнай самасвядомасці, культуры, традыцый і інш., а таксама пачуцця адзінства з беларусамі, якія з'яўляліся грамадзянамі БССР.

Часопіс выдаваўся ў Вільні з 15 студзеня 1926 г. па 26 снежня 1928 г. раз у два тыдні. Усяго выйшла 43 нумары. Асобныя з іх былі канфіскаваныя польскімі ўладамі. Замест іх выйшлі аднадзёнкі «Пякучая маланка» і «Новая маланка» (абедзве ў 1928 г.). Выданне часопіса было спынена па прычыне рэпрэсій польскіх уладаў, што красамоўна сведчыць аб той шкодзе, якую наносіла яго дзейнасць ажыццяўленню палітыкі, якая проводзілася імі ў стаўленні да беларускага насельніцтва «крэсаў».

У «Маланцы» публікаваліся творы беларускіх пісьменнікаў і паэтаў. Як вядомых – Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, так і пачынаючых – М. Засіма, М. Касцевіча (М. Васілька), Г. Леўчыка, І. Дварчаніна, К. Крапівы і іншых. Паэт і мастак Іван Маразовіч (Янка Маланка) публікаваў у часопісе пад рознымі псеўданімамі і крыптанімамі не толькі свае вершы, жарты, фельетоны і палітычныя частушкі, але і шматлікія малюнкі. Ён жа быў і аўтарам многіх тытульных лістоў.

Асобнай увагі заслугоўваюць апублікаваныя ў часопісе ў значнай колькасці карыкатуры і гумарыстычныя малюнкі аднаго з заснавальнікаў беларускага нацыянальнага гістарычнага жывапісу – Язэпа Драздовіча (Народніка), іншых таленавітых мастакоў – Язэпа Горыда, Івана Маразовіча, Васіля Сідаровіча, Мікалая Васілеўскага, якія адрозніваліся прафесіяналізмам, надзённасцю, вострым палітычным падтэкстам.

У публікуемых у часопісе невялічкіх творах (сатырычных вершах, фельетонах, анекдотах, візуальных вобразах) не толькі выказвалася стаўленне іх аўтараў і рэдакцыі часопіса да тых ці іншых ме-

рапрыемстваў польскіх уладаў у Заходняй Беларусі, давалася ім ацэнка, але і ішла праца над стварэннем ва ўспрыманні чытачоў негатыўнага вобраза Польшчы. Дарэчы, час ад часу ў нумарах часопіса ішла гаворка і аб падзеях у Кітаі. Гэта – своеасаблівая даніна «модзе». У гэты час «кітайскія» і «індыйскія» матывы даволі часта выкарыстоўваліся пісьменнікамі як Заходняй, так і Савецкай Беларусі. Падставаю для гэтага было тое, што жыццё ў Заходняй Беларусі з пункту гледжання аўтараў вельмі нагадвала жыццё ў іншых каланіяльных і залежных краінах. Мэтаю ж гэтых параўнанняў былі сацыяльнае і нацыянальнае разняволенне беларусаў – падданных Польшчы, іх духоўнае абуджэнне, недапушчэнне таго, каб яны прынялі прадвызначаны для іх польскай уладай лёс.

Адным з галоўных напрамкаў крытыкі палітыкі, якая праводзілася польскімі ўладамі на каланізуемых землях Заходняй Беларусі, стала зямельная рэформа («Закон аб парцэляцыі і асадніцтве» быў прыняты 28 снежня 1925 г.) [6], адпаведна якой буйныя зямельныя надзелы падлягалі драбленню – парцэляцыі. Зямельны максімум для адной гаспадаркі, які не падвяргаўся адчужэнню, у Заходняй Беларусі быў узняты да 300 га (у Польшчы – 60 га ў прыгарадзе і 180 га ў астатніх мясцовасцях). Высокапрадукцыйныя маёнткі наогул не падлягалі парцэляцыі. Памер парцэл (надзелаў) для Заходняй Беларусі вызначаўся ў сярэднім у 25 га. Ва ўласнасць дзяржавы пераходзілі лясныя масівы плошчай звыш 50 га, а таксама рыбныя сажалкі плошчай звыш 3 га. Закон прадугледжваў штогадовую парцэляцыю ў памеры 200 тыс. га і рэалізацыю рэформы на працягу 10 гадоў.

Нічым новым для беларусаў парцэляцыя зямлі не з’яўлялася – яна праходзіла ў Заходняй Беларусі з 1921 г., адпаведна з зямельнай рэформай 1920 г., і была звязана з выкананнем закона аб каланізацыі, па якому ваенныя каланісты (удзельнікі савецка-польскай вайны 1919–1920 гг.) атрымлівалі зямлю бясплатна (пры ўмове, што яны праслужылі ў войску мінімум 4 месяцы). З 1923 г. мясцовыя ўлады пачалі распрадаваць так званыя «адрэзкі», якія заставаліся пасля нарэзкі надзелаў каланістам, ужо і карэнным жыхарам. Аднак толькі палітычна добранадзейным і лаяльным у адносінах да польскай дзяржавы.

«Закон аб парцэляцыі і асадніцтве» 1925 г. даваў польскім памешчыкам шмат магчымасцей у выпадку, калі ў іх не было жадання пазбавіцца ад зямлі, утрымаць яе ў сваім валоданні. Зямля прадавалася па высокім рынковым кошце, таму куплялі яе заможныя сяляне, а беззямельныя і малазямельныя не мелі для гэтага фінансавай

магчымасці. Асноўная мэта, якую ставілі польскія ўлады, праводзячы гэтую рэформу, складалася ў тым, каб забяспечыць сабе палітычную падтрымку на акупаваных землях Заходняй Беларусі. З тою ж мэтай праводзілася і рассяленне тут каланістаў-асаднікаў.

«Маланка» падсумоўвала вынікі аграрных мерапрыемстваў польскай дзяржавы ў Заходняй Беларусі, «вянцом» якіх стала рэформа 1925 г.:

«Доўга нас за нос вадзілі,
Абяцалі злоты горы,
Абяцалі даць зямелькі,
Як тае вады ў моры.
Доўга сойм, паны, міністры,
Нас рэформай пацяшалі
І, нарэшце, ах! Нарэшце,
Сваё “цуда” паказалі.
Што зямля адным багатым,
То ўласнасць іх святая,
А табе, бядняк – галота,
Толькі доля праклятая!

<...>

А па ўсім зямлі абшары,
Дзе дзяды, бацькі гаралі,
Запануюць новы людзі –
“Познанякі і гуралі”.
Дык “зямельная рэформа”
Гэта – крыўда твая, браце,
Твая рана незажыта,
Новы вораг у тваёй хаце!...» [7].

Апошняя фраза ў вершы не патрабуе тлумачэнняў. Аднак нельга не адзначыць, што «новым ворагам» для беларусаў стаў учорашні сусед-паляк, які быў для іх яшчэ зусім нядаўна амаль сваім. Цяпер жа ён, як прадстаўнік цывілізаванай еўрапейскай нацыі, стаў «сапраўдным гаспадаром» на беларускай зямлі, якая ператварылася ў польскія «ўсходнія крэсы» (малюнак 1).

Малюнак 1 – «Эндэк: – Нарэшце за сем гадоў існавання далі «ўдзячнаму насельніцтву» нашу зямельную рэформу.

А цяпер, браце пэпээсе, дай пыска і пойдзем у скокі, бо аркестр даўно ўжо наладжаны, – хай бачаць беларускія сяляне, што мы і пра іх дбаем!» [8]

Якімі наступствамі пагражала гэтая рэформа беларусам, было відавочна, аднак часопіс звяртаў увагу менавіта на тое, што было наперад усяго звязана з штодзённым жыццём простага чалавека, што было яму найбольш важна і цікава. І гаварыў пра гэта на яго ж мове:

«Пытаецца малы Панас у бацькі:

- Татка, а татка, чаму гэтыя паны ўсё збожжа за граніцу вывозяць, а чым-жа мы будзем карміцца, як свайго не стане?
- А ці-ж не чуў, як ксёндз у касцёле казаў: “Прывыкайце, дзеткі, жыць духам святым!...”» [9].

У тым жа нумары часопіса ў графічным выглядзе быў прадстаўлены ганлёвы баланс Польшчы, з якога кожнаму было зразумела, у чым складаецца сэнс «умелага гаспадарання» (малюнак 2).

Малюнак 2 – «Увага рэдакцыі: Самі недадаем, а вывозім свіней, авечак, кароў, а прывозім ласункі для задавальнення апетыту яснавяльможных...» [10]

Часопіс называў «яснавяльможнымі», наперад усяго, менавіта тых, хто на самым высокім дзяржаўным узроўні планаваў развіццё польскай гаспадаркі і адказваў на наладжванне знешнегандлёвых сувязяў – міністраў. Ацэньваючы вынікі іх працы, ён прыходзіў да несучасальнай высновы: «<...> У Польшчы міністраў яшчэ шыбчэй пякуць, як бліны, яны таксама выходзяць “недапечанымі”, а аднак іх ніхто не бракуе» [11]. Між тым, гэтыя міністры – эліта грамадства, яго «найшаноўнейшыя» прадстаўнікі і, разам з тым, – твар польскай дзяржавы.

Яшчэ адзін напрамак дзейнасці часопіса па фарміраванню ва ўспрыманні сваіх падпісчыкаў і выпадковых чытачоў вобраза Польшчы быў звязаны з асімілятарскай палітыкай польскай дзяржавы ў адносінах да беларусаў. Вастрыё яе было накіравана на беларускую школу, якая з’яўлялася месцам навучання і выхавання дзяцей з беларускіх сем’яў (малюнак 3).

Малюнак 3 – «Міністр асветы Станіслаў Грабскі: У імя ашчаднасці

трэба зменшыць лік школ амаль напалову, а беларускіх школ зусім не адкрываць, бо на што мужыку тая навука, калі яго справа капацца ў зямлі і гнаі...» [12]

Таму барацьба за захаванне школ з беларускай мовай навучання стала барацьбой за будучае саміх беларусаў (малюнак 4).

Малюнак 4 – «Дзіця праз сон, убачыўшы цень міністра асветы Станіслава Грабскага:

– Адчапіся ад мяне, страшная мара. Не вырвеш сваімі кіпцюрамі маёй маладой душы. Я беларусам быў, беларусам ёсць і беларусам буду, а твае моўныя ўставы і ўтраквістычныя (двухмоўныя) школы знікнуць, як туман, разам з табою» [13]

На якія будучыя вынікі і, галоўнае, у якой перспектыве, маглі разлічваць польскія асімілятары – цяжка сказаць. Аднак відавочна, што яны былі ўпэўнены ў станоўчых выніках сваёй працы. Што ж тычыцца саміх беларусаў, то часопіс падказваў ім самы эфектыўны спосаб супрадзеення асімілятарскім намаганням польскіх уладаў – ігнараванне. У ім пад рубрыкай «жарты» публікаваліся невялічкія тэксты гумарыстычнага зместу, у якіх для дасягнення канчатковай, у дадзеным выпадку зусім не гумарыстычнай мэты антыпаланітарскага ўздзеяння на этнічную самасвядомасць чытачоў, аўтары выкарыстоўвалі іронію, сарказм і іншыя метады. Напрыклад, у лютым 1926 г. у чарговым нумары «Маланкі» выйшаў наступны «жарт»: «На лекцыі географіі настаўнік чытае на польскай мове, дзеці не разумеюць таго, пра што ён ім гаворыць. Ён не можа знайсці з імі хоць якога-небудзь паразумення. І, нарэшце, махнуўшы безнадзейна рукой, адправіў іх дадому: “Ідзіце, дзеці, до дому. На дзісяй выстарчы!”» [14].

Праўда, часопіс такім жа спосабам – спосабам жарту – прадбачліва даводзіў да разумення сваіх чытачоў інфармацыю аб магчымай рэакцыі польскіх уладаў на такое ігнараванне:

«– Што трэба зрабіць, каб спаланізаваць беларусаў?

– Перад усім трэба іх зазнаёміць прымусява з нашай высокай асветай і нашымі заходнееўрапейскімі інстытуцыямі, а калі гэта будзе немагчыма, можна будзе пашыраць асвету ў крэмінале, турмах, Лукішках, паліцэйскіх і вайсковых пастарунках, дый у іншых устано-
вах і ўсюды трэба старацца, каб ясна ў вачах рабілася беларусам...» [15].

Перашкоды ў постаці ігнаравання беларусамі паланізацыйных новаўводзін у сферы адукацыі, а таксама фармальна існаваўшых правоў нацыянальных меншасцей на ўласную адукацыю і гарантый захавання гэтых правоў, якія ніхто не збіраўся выконваць, не маглі прымусяць польскія ўлады адмовіцца ад курсу, узятага на асіміляцыю беларусаў праз школьную асвету. У 1928 г. аднаднёўка «Пякучая Маланка», якая выйшла замест чарговага нумару «Маланкі», канфіскаванага польскімі ўладамі, паведаміла аб новым этапе рэформ у галіне адукацыі ў Заходняй Беларусі – увядзенні так званых «szkół powszechnych», якія ўяўлялі сабой адукацыйныя ўстановы найніжэйшага ўзроўню. Наведванне іх дзецямі было абавязковым (малюнак 5).

Малюнак 5 – «Першы пан: І нашто дзеці цёмных беларускіх мужыкоў будуць забіваць сабе галовы ў нейкай там гімназіі!?

– Вось школа «powszechna» для іх самы раз!

Другі пан: Рацыя, пане, рацыя! Ад тых гімназіяў у беларускіх дзяцей

толькі шкадлівыя ідэі нараджаюцца...» [16]

Скаргі беларускай меншасці, як і іншых меншасцей, якія таксама сталі ахвярай асімілятарскай палітыкі польскай дзяржавы, да нейкага часу былі для Польшчы небяспечнымі, таму як выкрывалі тое, што рэальная палітыка, якая праводзілася ёю ў стаўленні да нацыянальных меншасцей, цалкам не адпавядала тым фармальным абавязацельствам, якія яна на сябе ўзяла ў 1918 і 1921 гг. Тэарэтычна, невыкананне гэтых абавязацельстваў павінна было пагоршыць адносіны Польшчы з яе заходнімі апекунамі і прымусіць апошніх рэагаваць. На гэта, уласна кажучы, і разлічвалі беларускія публіцысты. Аднак даволі хутка польскія ўлады зразумелі, што ніхто з тых, хто верхаводзіў у Лізе Нацый, на справе не будзе перашкаджаць ім рэалізоўваць на «крэсах» тую палітыку, якую яны запланавалі. Карыкатура, змешчаная на тытульнай старонцы нумару «Маланкі» за 1 сакавіка 1926 г., красамоўна паказвала сітуацыю, якая склалася (малюнак 6).

Малюнак 6 – «Польскі дыпламат: Пусціце мяне, “хамы праклятыя”, – я прадстаўнік вялікай 27-мільённай Польшчы, а дзеля таго павінен заняць сталае месца ў Лізе Нацый!

Нацыянальныя меншасці: Дудкі, браце, – дай нам перш за ўсё, што нам па праву належыць, а то фрак падзяром, а не пусцім» [17]

Візуальную інфармацыю (польскага дыпламата не пускаюць у Лігу Нацый нацыянальныя меншасці) дапоўніла песенка на матыў рускай «Каробачкі», аб мрыях польскага ўраду:

«<...> ў Лігу я гатоў.
Там сядзець я буду з Англіяй,
На немца скоса паглядаць,
Мусаліняга крывавага
У чорны ручкі цалаваць.
Як нядоўга там рассядуся,
На ўвесь свет я закрычу:
“Ціха, меншасці праклятыя,
Бо галовы вам скручу!”» [18].

У польскіх правячых колах у той час ужо добра разумелі, што дзеля свайго найвышэйшага інтарэсу – аслаблення СССР – вялікія дзяржавы гатовы прынесці ў ахвяру што заўгодна, не кажучы ўжо аб правах нейкіх там беларусаў. А лепшага барацьбіта з «бальшавіцкай пагрозай», чым антыкамуністычная і русафобская Польшча, у іх на той час не было. Таму яе трэба было падтрымліваць усялякімі спосабамі, найперш за ўсё – фінансава (малюнак 7).

Малюнак 7 – «Французскія капіталісты пачалі старанні перад амерыканскімі банкамі аб пазычцы для Польшчы Брыян да амерыканца: Не дайце сіраце загінуць; хлопчык здольны, старанны» [19]

Сітуацыя, звязаная са станам нацыянальных меншасцей і аховай іх правоў, заходнімі апекунамі Польшчы літаральна была аддадзена на водкуп кіруючым колам апошняй. Адчуўшы сябе поўнымі гаспадарамі

на беларускай зямлі, нікім і нічым не стрымліваемыя ў жаданні гэты свой статус давесці да яе непольскага насельніцтва, яны ўносілі ўсё новыя і новыя рысы ў фарміруемы ва ўспрыманні беларусаў вобраз Польшчы.

Польская дзяржава, як паказвала «Маланка», абапіралася ў справе каланізацыі Заходняй Беларусі на людзей, сярод якіх было нямала закаранелых злачынцаў. Напрыклад, яна паведамляла, што на судовым працэсе ў Варшаве аб пераглядзе справы аб забойстве 8 красавіка 1913 г. князя Уладзіслава Друцкага-Любецкага польскім баронам Янам Біспінгам (у 1914 г. суд прызнаў яго забойцам, канфіскаваў маёмасць, пазбавіў ўсіх правоў і прывілеяў ды накіраваў на чатыры гады ў арыштанцкія роты, але праз тыдзень пасля прысуду дзякуючы старанням жонкі і фантастычнаму закладу ў 100 000 рублёў Біспінг апынуўся на свабодзе; у 1924 і 1926 гадах Біспінг падаваў на перагляд справу аб забойстве Друцкага-Любецкага, аднак кожны раз яго суддзі прызнавалі яго вінаватым [20]) адрыліся новыя факты з крымінальнай біяграфіі барона. Её сам прызнаўся, што ў канцы 1918 г. асабіста падпаліў вёску Рымуцеўцы (ў Горадзеншчыне), у якой было 27 хат і ўласнаручна застрэліў з рэвальвера аднаго селяніна. Яшчэ адзін селянін, хворы на тыф, згарэў у падпаленай Біспінгам хаце [21].

У тым жа нумары «Маланкі» быў прадстаўлены яшчэ адзін «крэсавы гаспадар» – абшарнік-паляк Канстанты Развадоўскі, валадар маёнтку Людвікова, Драгічынскага павета Палескага ваяводства, які, даведаўшыся аб тым, што сялянка Матруна Кравец адтрымала з Амерыкі значнае адшкадаванне за свайго забітага на вайне мужа, уварваўся разам з фурманам увечары ў яе хату ў в. Ялоча, калі яна была там адна. Гэты «прыраджоны валадар» як звычайны бандыт напаў на Кравец і, схапіўшы яе за горла, загадаў свайму фурману «шукаць даляраў» [21].

Злачынствы, якія здараліся, магчыма не так бы ўзбуджалі грамадскую думку беларусаў, калі б тыя бачылі з боку ўлады хаця б нейкую справядлівасць. Аднак падтрымку і заступніцтва з яе боку адчувалі толькі «крэсавыя» палякі. Менавіта яны, прадстаўляючы інтарэсы польскага народу і польскай дзяржавы на «крэсах», ішлі ў авангардзе яе барацьбы з арганізаваным беларускім рухам (малюнак 8).

Малюнак 8 – «Селянін да паліцыянта:

Чаму вы людзей не бароніце? – Бачыце, нейкія жулікі на нас напалі:

Паліцыянт: Гэта не жулікі, а конфідэнтны і асаднікі, а бараніць вас –

«грамадзістаў» мне не сказана» [22]

Не толькі на месцах, але і ў сталіцы, стаўленне да беларусаў, а дакладней – да прадстаўнікоў беларускай меншасці ў сейме, было не лепшым. Яе прадстаўлялі там спачатку дэпутаты (паслы) ад беларускай нацыянальнай францыі (Беларускага пасольскага клуба), а з 24 чэрвеня 1925 г., пасля расколу фракцыі па прычыне пераходу на згодніцкія пазіцыі часткі яе членаў, – дэпутаты Б. А. Тарашкевіч, С. А. Рак-Міхайлоўскі, П. П. Валошын, П. В. Мятла, якія стварылі пасольскі клуб БСРГ (Беларускай сялянска-работніцкай грамады). Карыстаючыся дэпутацкай недатыкальнасцю, яны разгарнулі актыўную і даволі паспяховую дзейнасць па стварэнні масавай арганізацыі працоўных для барацьбы супраць сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту, якой стала БСРГ. Такая дзейнасць не магла не выклікаць крайне негатыўнай рэакцыі польскага ўраду. У студзені–лютым 1927 г. члены пасольскага клуба БСРГ былі арыштаваныя, а сама БСРГ 21 сакавіка 1927 г. была афіцыйна забаронена польскімі ўладамі. Многіх з яе актывістаў асудзілі на розныя тэрміны турэмнага зняволення. «Маланка» не магла не звяртаць увагі на тое, што адбывалася. Цкаванне дэпутатаў ад БСРГ іх польскімі «калегамі», створаная апошнімі ў сейме атрутная маральна-псіхалагічная атмасфера, найшлі сваё адлюстраванне на карыкатуры, якую рэдакцыя часопіса, дарэчы, запазычыла з адной з польскіх газет, на што звярнула ўвагу чытачоў спецыяльна: «Як памятку аб арыштаваных паслах “Грамады” падаём карыкатуру з адной польскай газеты, дзе беларускіх паслоў сілай выносяць з залі пасяджэнняў сейма за абструкцыю (малюнак 9). Дзеялася

гэта ўлетку мінулага года пасля майскага перавароту: 1) пас. Тарашкевіч, 2) пас. Мятла, 3) пас. Валошын, 4) пас. Ваявудзкі (з «Т Р.Сн. »))» [23].

Малюнак 9 – Беларускіх паслоў
выносяць з залі пасяджэнняў сеймаза абструкцыю [23]

Любыя скаргі беларусаў на сваё жыццё, з пункту гледжання польскіх уладаў, не мелі пад сабой ніякіх падстаў, і былі вынікам бальшавіцкай прапаганды. Таму з незадаволенымі трэба было паступаць жорстка, як з тымі, хто супрацоўнічаў з ворагам. А лепш за ўсё, ажыццяўляць прэвентыўныя меры:

«Доўга я вачам не верыў,
Як ад солтаса паперу
Атрымаў учора зрання
Каб ісці ўраз на баданне.
Хоць не хочаш, ісці трэба.
Узяў я ў торбу кусок хлеба,
Ускінуў, вось, на плечы клунак
І пайшоў на пастарунак.
Як прыйшоў я, – прывітаўся,
Ды ніхто не адазваўся,
Паглядзелі, як на звера

<...>

Завялі мяне ў пакоі
І дзяругаю якоюсь
Мне накрылі твар і вочы, –
Стала цёмна, як уночы.
Завалілі на падлогу;
Адзін б'е, двух на падмогу

Мяне кіем акладаюць
 І “прызнайся!” ўсё пытаюць.
 Далей памяць адабрала.
 Як прачнуўся, ужо світала,
 Гляджу ўвесь, як клёцка збіты,
 Крывёй ўласнаю абліты.
 Толькі мала аглядаўся –
 За дзвярмі хтось адазваўся:
 Калі я не вінаваты, –
 Каб ішоў сабе да хаты...» [24].

Асноўным месцам канцэнтрацыі палітычных вязняў-беларусаў стала Лукішская турма, якая знаходзілася ў цэнтры Вільна. Дзякуючы ўмовам знаходжання там яна набыла вельмі змрочную рэпутацыю і стала своеасаблівым сімвалам рэпрэсіўнай палітыкі польскага ўрада да беларускага нацыянальнага руху і да беларусаў увогуле. Гэта давала беларускім публіцыстам аб’ектыўныя падставы перафразавачы вядомы выраз «Расія – турма народаў», які тычыўся некалі царскай Расіі, у новы: «Польшча – «карцэр народаў». У стварэнне адпаведнага вобраза сваю лепту ўнесла і «Маланка» (малюнак 10).

Малюнак 10 – «Бедныя Лукішкі ніколі не пустуюць...» [25]

Перспектыва апынуцца ў Лукішках мелася перад усякім беларусам, які не быў згодны прыняць наканаваны яму польскай ўладай лёс. У тым ліку і за чытанне беларускіх перыядычных выданняў. Аб гэтым папярэдзваў сам часопіс (малюнак 11).

Малюнак 11 – «... І цяпер, калі я сяджу ў “Лукішках”, вострожны стораж цягне мяне да адказнасці за чытанне беларускіх газет і часопісаў» [26]

У серыі карыкатур «Хто і як спатыкае вясну» (Селянін, Работнік, Пан, Вучань, «Часовая Рада», Беларускі журналіст) і суправаджаючых тэкстаў пад імі, якія выйшлі ў №9 за 1926 г., асобна выдзяляецца пара, прысвечаная беларускаму журналісту (малюнак 12).

Малюнак 12 – «Людзям радасць, першы май, / А мне кажуць: “Адчынй!” / <...>

Ды такі ўжо цяпер час – / Wróg, bolszewik кожны з нас» [27]

Пераслед польскімі ўладамі беларускіх выданняў, у тым ліку і «Маланкі», меў мэту пазбавіць беларускае насельніцтва «крэсаў» ад усялякага роду «дэструктыўных», варожых польскай дзяржаве уплы-

ваў. Што ж яна магла прапанаваць гэтаму насельніцтву за адмову быць самімі сабой? Вядома ж, інтэграцыю іх у культурную прастору «цывілізаванага Захаду» (малюнак 13).

Малюнак 13 – «На лекцыі “Справа нацыянальных меншасцяў у Польшчы”».

Лектар: Галоўным заданнем нашай палітыкі ў справе меншасцяў – адцягнуць іх увагу ад дзікага Усходу і звярнуць яе на культурны Захад.

Першы чын у гэтай справе ўжо зроблены.

Беларусы ўжо знаёмяцца з дабрадзеямі культуры на Захадзе» [28]

Аднак усе культуртрэгерскія намаганні «носьбітаў» еўрапейскай культуры вельмі нагадвалі культуртрэгерства каланізатараў на Ўсходзе. Невыпадкова «Маланка», як ужо вялася размова вышэй, змяшчала матэрыялы аб падзеях у Кітаі, настойліва выклікаючы ў святдомасці сваіх чытачоў адпаведныя параўнанні.

Прыкметы паказной «еўрапейскасці» ў Заходняй Беларусі сапраўды з’яўляліся. Аднак на агульным фоне яны выглядалі вельмі ненатуральна. «Маланка» змяшчала даволі шмат карыкатур, якія перайначвалі лубачныя карцінкі вынікаў польскага культуртрэгерства на «крэсах». Напрыклад, на адной з іх, апублікаванай на тытульнай старонцы 4-га нумара часопіса за 1926 г., прадстаўлены эндэк – член Нацыянальна-дэмакратычнай партыі, (імкнулася да інкарпарацыі часткі Беларусі ў склад Польшчы), задаволены вынікамі польскай «культурнай» працы на «крэсах» (малюнак 14).

Малюнак 14 – «Эндэк: – Хамы, а не людзі гэтыя «białorusini», чаго яны скардзяцца, чаго ім усё мала? Вось як мы дбаем аб падняцці іхняй культуры, што адна з іх вёсак выглядае, як вуліца ў Парыжы. Зусім заходняя культура» [29]

У 11-м нумары за 1928 г. «Маланка» прыводзіць з тлумачэннем цытату з польскага часопіса «Dom gościnny» (часопіс для рэстаратараў, атэльеараў і аматараў кавы): «Польскія рэстаратары падалі міністру скарбу мемарыял, у якім пішуць, што польскія рэстараны і шынкі на “крэсах усходніх” з’яўляюцца ... “Рассаднікамі патрыятызму, якія павольна, але стала нейтралізуюць усе падкопы падрыўнікоў... Гэта, такім чынам, фарпосты, якія ўвекавечваюць асновы польскасці”» [30]. Цытата ж прыкладаецца да карыкатуры, якая паказвае, што на самой справе адбывалася ў гэтых «рассадніках патрыятызму» (малюнак 15).

Малюнак 15 – «Шчасце на “крэсы” плывец з ўсіх бакоў» [30]

П’янства, мардабой, рознага роду злачынствы сталі іх «візітнай карткай». Таму не дзіўна, што такая «культура» не прышчаплялася (малюнак 16).

Малюнак 16 – «Ніяк эўрапейская культура не прышчапляецца» [31]

Беларускі селянін не меў да яе інтарэсу, перш за ўсё таму, што ў яго ўспрыманні яна была чужой і асацыявалася с палякамі, стаўленне да якіх было негатыўным.

Хаця і не без выключэнняў. Такое «культуртрэгерства» усё ж такі знаходзіла сваіх ахвяр... Так, у №2 часопіса за 1926 г. ў рыбрыцы «Жарты» быў змешчаны зусім не вясёлы жарт, які тычыўся гэтай тэмы:

«– Андрэй, Андрэй! Як табе не сорамна? У хаце хлеба а ні троху, дзеці галодныя, а ты гарэлку смокчаш!

– Не перашкаджай, баба! Я падтрымліваю скарб польскі, бо пью гарэлку с наклейкай: “Дзяржаўны спіртавы манаполь”» [32].

Такім чынам, заходнебеларускі часопіс сатыры, гумару і жартаў «Маланка» ўнёс вельмі важную лепту ў стварэнне ў свядомасці беларусаў вобраза Польшчы, які меў выразны негатыўны характар.

Яго падмуркам стала іх эмацыянальна-псіхалагічная рэакцыя на каланізатарскую і асімілятарскую палітыку, якая праводзілася польскім урадам на далучанай да Польшчы тэрыторыі Заходняй Беларусі. Найбольш вострыя праблемы, якія выклікалі крыўду беларусаў, абуджалі ў іх асяроддзі пратэстныя настроі, былі звязаны з несправядлівай, адкрыта дыскрымінацыйнай палітыкай у аграрнай сферы, закрыццём беларускіх школ, жорсткай барацьбой з арганізаваным беларускім нацыянальна-вызваленчым рухам, пераследам беларускіх перыядычных выданняў, зняважлівым стаўленнем да беларускай культуры. Гэты вобраз садзейнічаў развіццю ў свядомасці беларусаў, якія з’яўляліся падданымі Польшчы, пераканання, што такая палітыка з’яўляецца несправядлівай і, больш таго, злачыннай з пункту гледжання міжнароднага права, таму рана ці позна ёй павінен быў прыйсці канец. Разам з тым, ён садзейнічаў росту іх этнанацыянальнай свядомасці, усведамленнем імі часовасці свайго грамадзянскага стану, а таксама адчування еднасці з беларусамі БССР, ва ўспрыманні якіх Польшча з’яўлялася баявым авангардам варожых СССР заходніх дзяржаў. Успрыманне Польшчы не проста як чужой дзяржавы, а як дзяржавы, якая ўвогуле адмаўляла беларусам у праве на існаванне, аб’ядноўвала іх, незалежна ад грамадзянства. Таму гібель польскай дзяржавы ў верасні 1939 г. стала для яе беларускіх падданых не толькі часам вызвалення ад польскага прыгнёту, доўгачаканым момантам уз’яднання са сваімі ўсходнімі братамі, але і часам нараджэння надзей на справядлівае і таму больш шчаслівае будучае, у

якім, прынамсі, не будзе не толькі польскага, але і ўвогуле ніякага нацыянальнага прыгнёту.

Крыніцы і літаратура

1. Шевченко, К. «Нас считают то москалями, то большевиками...» Пресса Западной Беларуси о положении белорусов в возрожденной Польше / К. Шевченко // Родина. – 2012. – № 7. – С. 120–123.

2. Самосюк, Н. В. Изменение национальной идентичности в контексте деятельности православной церкви в Западной Беларуси в межвоенный период / Н. В. Самосюк // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. – 2014. – № 2 (22). – С. 26–32.

3. Версальский мирный договор / полный перевод с фр. подлинника под ред. Ю. В. Ключникова, А. Сабанина ; вступ. ст. Ю. В. Ключникова. – М. : Изд. Литиздата НКВД, 1925. – 198 с.

4. Мирный договор между Россией и Украиной с одной стороны и Польшей с другой, подписанный в Риге 18 марта 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://pswar.rusarchives.ru/mirnyy-dogovor-mezhdu-rossiey-i-ukrainoy-s-odnoy-storony-i-polshey-s-drugoy-podpisannyu-v-g-rige>. – Дата доступа : 25.09.2023.

5. Конституция Польской республики (17 марта 1921 года с изменениями по закону 2 августа 1926 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://worldconstitutions.ru/?p=742>. – Дата доступа : 24.09.2023.

6. Гресь, С. М. Аграрные реформы польских властей на территории Западной Беларуси в межвоенное время (парцелляция и хуторизация) [Электронный ресурс] / С. М. Гресь // Гуманитарные научные исследования. – 2014. – № 1. – Режим доступа : <https://human.snauka.ru/2014/01/5579>. – Дата доступа : 21.02.2024.

7. М., Я. «Зямельная рэформа» / Я. М. // Маланка. – 1926. – № 2. – С. 2.

8. Зямельная рэформа (карыкатура) // Маланка. – 1926. – № 2. – С. 1.

9. Сыч. Жывеце духам святым! / Сыч // Маланка. – 1926. – № 2. – С. 3.

10. «Муча». Ілюстраваны гандлёвы баланс Польшчы. Паводле слоў пана міністра гандлю / «Муча» // Маланка. – 1926. – № 2. – С. 4.

11. Сыч. Добра адказала / Сыч // Маланка. – 1926. – № 2. – С. 3.

12. Маланка – 1926. – № 7. – С. 8.

13. Страшны сон беларускага дзіцяці // Маланка. – 1926. – № 2. – С. 4.

14. «Утраквістычная школа» // Маланка. – 1926. – № 2. – С.3.
15. Кун. ??? / Кун // Маланка. – 1926. – № 5. – С. 3.
16. Змянілі быка на індыка. (Беларуская пагаворка) // Пякучая Маланка : аднаднёўка гумару, жартаў і сатыры. – 1928. – 22.10.1928. – С. 1.
17. Маланка. – 1926. – №5. – С. 1.
18. М., Я. Рад бы ў рай, ды грахі не пускаюць! (Сучасная «Каробачка») / Я. М. // Маланка. – 1926. – №5. – С. 2.
19. У дабрадзея // Маланка. – 1927. – № 1. – С. 7.
20. Захватывающий детектив Беларуси и Польши XX-го века. Почему Конан Дойл отказался расследовать убийство князя Друцкого-Любецкого?! [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://dzen.ru/a/Y8lNBI6lug> СХКТАС. – Дата доступа: 01.04.24.
21. Сучасныя бандыты // Маланка. – 1926. – № 5. – С. 5.
22. Мая хата з краю... // Маланка. – 1926. – № 17. – С. 5.
23. Усюды ганяюць, усюды смяюцца... // Маланка. – 1927. – № 3. – С. 8.
24. М., Я. З бадання / Я. М. // Маланка. – 1926. – № 5. – С. 6.
25. Бедныя Лукішкі ніколі не пустуюць... // Маланка. – 1928. – № 6. – С. 4.
26. Цярністым шляхам (эвалюцыя чытання ў абразках) // Маланка. – 1928. – № 8. – С. 4.
27. Хто і як спатыкае вясну // Маланка. – 1926. – № 9. – С. 4–5.
28. Зварот на Запад // Маланка. – 1928. – № 7. – С. 8.
29. Маланка. – 1926. – №4. – С. 1.
30. Шчасце на «Крэсы» плывець з усіх бакоў // Пякучая Маланка : аднаднёўка гумару, жартаў і сатыры. – 1928. – 22.10.1928. – С. 5.
31. Ніяк эўропэйская культура не прышчапляецца // Маланка. – 1928. – №11. – С. 5.
32. М., Я. Патрыёт / Я. М. // Маланка. – 1926. – № 2. – С. 3.

УДК 94:327:329.14(410)«192»

В. Е. Бортулев
Брянский государственный университет
имени академика И. Г. Петровского